

A környezetszociológia felé

Szerzői információ:

Boda Zsolt

Közgazdász, tudományos főmunkatárs (MTA Politikatudományi Intézet).

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Boda Zsolt. „A környezetszociológia felé”.

Információs Társadalom IV, 3–4. szám (2004): 80–87.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.IV.2004.3-4.12>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Boda Zsolt

A környezetszociológia felé

Sükösd Miklós tanulmányához tizenegy hozzászólás érkezett – ez a tizenkettődik. A többsége igen kritikus: az írást úgyszólván darabokra szedik (Dányi Endre, Kiss Ulrich, Pintér Róbert, Z. Karvalics László), vagy totálisan elutasítják (Dessewffy Tibor, Hammer Ferenc). Mások viszont mintha totálisan elfogadnák (Lányi András, Pásztor János, Takács-Sánta András, Vay Márton). Ezt onnan gondolom, hogy ezek a hozzászólások Sükös Miklós írásáról nem sokat szólnak, különösen nem bírálóan – inkább az eredeti tanulmány állításait igyekeznek megvédeni a kritikusokkal szemben, vagy nem is szólnak másról, mint a kritikusok kritikájáról. Tudományos viták esetében merőben szokatlan az, hogy a hozzászólók ennyire egymással szemben álló táborokba tömörüljenek, a teljes elutasítás vagy a teljes elfogadás álláspontjára helyezkedve. Az ilyesmi inkább a politikai, az ideológiai vagy a hitviták sajátja.

Magam is úgy vélem, hogy Sükösd Miklós írása – végső soron – nem tudományos dolgozat, hanem gondolatgazdag esszé. Ugyanakkor értem és elfogadom az írást védelmezők számos érvét is. Az alábbiakban ezért az „egyfelől-másfelől” hintapolitikáját folytatva, az eddigi vita fényében igyekszem értelmezni az írást, és közben kifejtem saját álláspontomat is a témáról.

Az írás szabályos, a környezeti médiaszociológia tárgyában készült tudományos dolgozatnak indul (bár kétségtelen, hogy a műfaji meghatározás tekintetében már a mottók elbizonytalanítják az olvasót, hiszen afféle krédónak tűnnek, mintegy előlegezve a tanulmány üzenetét). Kijelöli a vizsgálat tárgyát, kategóriákat határoz meg, majd hipotézist fogalmaz meg. Néhány oldallal később azonban az olvasó időközben erősödő gyanúja bizonyosságba fordul: az írás nem tanulmány, hanem számos érdekes és provokatív gondolatot megfogalmazó esszé, amelynek nyelvezete is egyre költőibbé, irodalmiassá válik, hogy aztán az utolsó oldalon egy apokaliptikus vízióban érje el a csúcspontját.

Következésképpen magam is jogosnak gondolom mindazokat a bíráló megjegyzéseket, amelyek a tudományosságot kérik számon az íráson. Ezt a várakozást ugyanis bevezetőjével éppen a dolgozat kelti a gyanútlan olvasóban. Nem sorolom föl a hozzászólásokban megfogalmazott összes olyan kritikát, amellyel egyetértek. Néhány mozzanatra még visszatérek, most csak címszavakban: az írás nem tisztázza azokat a (médiá)elméleti alapokat, amelyekre épít; differenciálatlanul használja a kategóriákat (például „a” média fogalmát); egyoldalú és elfogult képet mutat „a” média szerepéről a környezeti problematikában; nem szól a közönségről, a befogadás módjairól, illetve egysikúan a manipulálható, „agymosott” médiafogyasztó képét sugallja; vitatható állításait nem támasztja alá sem elméleti érvekkel, sem empirikus adatokkal.

Mondani sem kell, hogy az elméleti alapok, a kategóriák vagy a hipotézisek kifejtésének hiánya nem fogható a szűkös keretekre. Mindezek bemutatása röviden is elintézhető, utalva a releváns szociológiai elméletekre, a szakirodalomra – ha pedig ezek hiányoznak, akkor nyilvánvalóvá kellett volna tenni, hogy a szerző mely pontokon él feltevésekkel. Nem kell továbbá pozitivistának, de még popperistának sem lenni ahhoz, hogy efféléket elvárjunk egy önmagát tudományos tanulmánynak defini-

áló írástól. Polányi Mihály szerint (aki pedig sokat tett a tudomány objektivista mítoszának lerombolásáért) a tudomány egy „tiszteletre méltó hagyomány”, amelynek legitím eljárásai vannak. Ennek fényében nincs igaza Lányi Andrásnak, amikor azt írja, hogy „sosem tudunk eleget”, és az igazság nem a számok összeadásán múlik. Kicsit egyszerűsítve (hiszen vannak kvalitatív kutatási módszerek stb.): a tudományos igazság igenis a számok összeadásán, de legalábbis a tudomány normáinak és eljárásainak követésén múlik, merő procedurális logika alapján. Ettől még nem lesz persze magasabbrendű mondjuk a művészet vagy a vallás igazságánál. Szívesen egyetértek továbbá azzal is, hogy a legfontosabb dolgokról a tudomány nyelvén nem tudunk szólni – de akkor ne is akarjunk úgy csinálni, mintha.

Az írást elutasító kritikusok azonban meglátásom szerint túl messzire mentek, és a szerzőnek már olyan megállapításait is megkérdőjelezték, elvetették, amelyek pedig védhetőek. Továbbá Sükösd Miklós számos olyan állítást tesz, amelyeken legalábbis érdemes elgondolkodni, és bár hiányzik mögülük az elméleti vagy empirikus alátámasztás, egy empátiás olvasatban legalább hipotéziseknek azért tekinthetők. Lássuk ezek a közül a legfontosabbakat!

A kritikusok (elsősorban Dessewffy Tibor, Hammer Ferenc és Kiss Ulrich) mind szükségét érezték, hogy Sükösd Miklós dolgozatának axiomatikus kiindulópontját is relativizálják: azt, hogy van ökológiai krízis, amelyért elsősorban a modern társadalmak a felelősek. Az ezzel kapcsolatos ostoba és arrogáns megjegyzéseik joggal váltották ki a „környezetvédők” felháborodását. A globális ökológiai krízis ugyanis *tudományos ténynek* tekinthető, abban az értelemben, ahogyan a természettudományokban beszélhetünk tényekről (a „tiszteletreméltó hagyományokra” támaszkodó eljárások alapján stb...). Az ENSZ égisze alatt működő Kormányközi Éghajlatváltozási Bizottság például a világ vezető klímakutatóiból áll, és lassan húsz éve vizsgálja a klímaváltozás lehetőségét és benne az ember szerepét. Az egymást követő jelentéseik egyre nagyobb bizonyossággal állítják, hogy 1.) a légkörben az utóbbi két évszázadban feldősultak az üvegház hatású gázok, és ez a földi átlaghőmérséklet 0,3-0,6 Celsius fokos emelkedését okozta az elmúlt száz évben, valamint előreláthatóan 2-3 fokos emelkedést fog okozni a XXI. század folyamán; 2.) e jelenség mögött az emberi tevékenység áll. A becslések szerint a fosszilis energiahordozók (szén, olaj, gáz) elégetésével az emberiség az ipari forradalom óta több szén-dioxidot juttatott a levegőbe, mint az azt megelőző tízezer évben (!). A mezőgazdasági művelés a talajban kötött szén-dioxidot szabadította fel, valamint csökkentette a szénmegkötő erdők kiterjedését. Mindezek miatt a légköri szén-dioxid koncentráció ma mintegy 33 %-kal magasabb az ipari forradalmat megelőző időszakhoz képest. Ugyanígy részletes vizsgálatok bizonyítják a fajpusztulás drámai mértékét, az ózonréteg elvékonyodását, a talaj és a vizek fokozódó kémiai szennyeződését, a globálisan rendelkezésre álló ivóvíz mennyiségének csökkenését.¹

¹ Magyarul is számos olyan kiváló mű áll rendelkezésre a globális ökológiai válságról, amelyekből tájékozódni lehet: például Carson (Carson, 1995), Darvas (Darvas, 2000), Ehrlich (Ehrlich, 1995), Faragó (Faragó, 1993), Faragó – Kerényi (Faragó – Kerényi, 2003), Pálvölgyi (Pálvölgyi, 2000), Rakonczai (Rakonczai, 2003), Vida (Vida, 2001), Wackernagel – Rees (Wackernagel – Rees, 2001), valamint „A világ helyzete” című, évente megjelenő kiadvány.

Sok persze a bizonytalanság, hiszen az ökológiai rendszerek komplexitása hatalmas. Nem tudjuk például bizonyosan, hogy az éghajlatváltozásnak milyen hatásai lesznek: a tengerszint-emelkedés (nem elsősorban a jéghegyek elolvadása, hanem a tengerek hőtágulása miatt) ugyan bizonyosnak látszik, ám például a Golf-áramlat leállása (és így Európa északi felének eljegesedése) csak modellekre alapozott feltevés. A Sükösd Miklós által is axiómának elfogadott állítás igaza felől azonban nincs kétség: az ember globális méretekben és drámai sebességgel alakítja át a környezetét. Ezt az átalakítást nemcsak azért nevezhetjük pusztításnak, mert fajok millióinak az eltűnésével jár, hanem azért is, mert az emberre nézve is pusztítóak a következményei. (Egy jó kis fajpusztítás, kedves Dessewffy Tibor, nemcsak azért nem jár az emberiségnek, mert a többi élőlényvel szemben morálisan helytelen, hanem elsősorban azért, mert saját életlehetőségeinket tesszük tönkre általa. A biodiverzitás ugyanis nemcsak a szafari-turisták által fényképezett afrikai nagyvadakat jelenti, hanem azon ökoszisztémákat és a bennük élő baktériumokat, gombákat, algákat is, amelyek az alapvető „ökoszisztéma-szolgáltatásokat”, így az élő talajt vagy a levegőt számunkra előállítják.) Nincs tehát igaza Kiss Ulrichnak, amikor Sükösd Miklós írásán számon kéri az ökológiai krízis tényének igazolását. Speciel itt nem hiányzott semmilyen igazolás.

Ugyancsak nem szorul hosszabb tárgyalásra az, amit Sükösd – helyesen – egy bekezdésben elintézett: hogy tudniillik a globális ökológiai krízisért elsősorban a fejlett országok társadalma a felelős. Bizony, kedves Hammer Ferenc, pontosan a médiafogyasztó városi középosztály pusztítja leginkább a környezetet: szobájában energiafűtő légkondicionáló és még számos elektromos eszköz található, garázsában benzinégető autósoda, hűtőjében a sokezer kilométert utaztatott déligyümölcs. Neki dolgoznak az erőművek, a gyilkos permetezőszereket használó intenzív mezőgazdaság, a vegyipar, a műanyagipar, az olajipar, az ő kedvéért épülnek az autópályák... Minden számítás azt mutatja, hogy a világ lakosságának leggazdagabb 20 százaléka fogyasztja el az erőforrások mintegy 75 százalékát: például a világnépesség 5 százalékával rendelkező Egyesült Államok felelős a klímaváltozást okozó gázok kibocsátásának 20 százalékáért.

Természetesen az ember mindig is nagy találékonysággal alakította át maga körül a természeti környezetet, mint erre Z. Karvalics László is utal. Csak azt nem tudom, ez az érv miért nyugtat meg bárkit is. Az a tény, hogy őseink kezdetleges eszközökkel és néhány kecskenyájjal is képesek voltak pusztasággá változtatni korábban virágzó vidékeket (lásd a Termékeny Félhold történetét), inkább el kellene, hogy borzasson minket: hiszen akkor vajon mire vagyunk képesek most, vegyiparral, sokmillió autóval, atomerőművekkel – és bombákkal?! Bizony, míg korábban elsősorban fizikailag és viszonylag lokálisan tettünk tönkre ökoszisztémákat, most a fizikai pusztítás mellett a vegyi, a biológiai (lásd géntechnológia) és a sugárszennyezési módszerek gazdag arzenálját vetjük be a Földanya ellen, a mélytengerektől a sztratoszféráig otthagya kézigyűnk.

Ebben az értelemben a modernitáskritika teljesen helyénvaló. Szerethetjük a modernitást kilencvenkilenc okból (én majdnem ennyi okból szeretem is), van azonban legalább egy, ami miatt elfogadhatatlan (és ez abszolút belső kritika): egyelőre nagyon úgy néz ki, hogy önpusztító. Mivel azonban a modern társadalom környezetpusztítása már globális kiterjedésű, sőt, maga a modern társadalom is lassan világméretű, hiszen ez az uralkodó fejlődési irány, amelyet majd' minden ország elfogad, féltő, hogy pusztulása nem „csak” egy társadalom, hanem – fogalmazzunk egyszerűen – a világ katasztrófája lesz.

Teljesen legitim kutatási irány tehát, ha a társadalomtudósok gőrcső alá veszik a modern társadalom és gazdaság intézményrendszerét, azt vizsgálva, hogy azok miként járulnak hozzá a modern társadalmak ökológiailag destruktív, és fenntarthatatlan (értsd: az ember életlehetőségeit és életminőségét fenyegető, mert persze valahányan biztosan el tudnak vegetálni egy eljegesedett Európában is, betonbunkerekben, gázmaszkban) működéséhez. Az ökológiai közgazdaságtan például a gazdaság elméletét és gyakorlatát vizsgálja ilyen szempontból (vö. Pataki – Takács-Sánta, 2004). Milyen hallgatólágos vagy kifejezett értékek és milyen, a valóságra vonatkozó előfeltevések vezetnek a modern közgazdaságtan? Milyen intézményi logikák határozzák meg a piacgazdaság működését? Milyen más típusú modelleket és gazdasági gyakorlatokat találhatunk, amelyek képesek integrálni a környezet megóvásának szempontjait is? És így tovább.

Mármost Hannigan (Hannigan, 1995) szerint a környezeti szociológiának két alapvető kutatási iránya van. Az egyik a környezetkárosítás társadalmi okait vizsgálja. A másik azt, hogy miként jön létre és hogyan alakul a környezeti diskurzus, a környezetvédelmi tudatosság; mi ebben a tudománynak, a médiának vagy az új társadalmi mozgalmaknak a szerepe. (Én egy harmadikat is hozzátennék, amelyet szépen példáz Homer-Dixon magyarul idén megjelent könyve: A környezet károsodása milyen – elsősorban negatív – hatással van a társadalmi intézmények hatékony működésére?) Hannigan a saját megközelítését konstruktivistának vallja, és akárcsak a környezet-szociológusok többségét, őt is elsősorban a másodikként említett téma érdekli, vagyis hogy miként jön létre a környezetről való társadalmi tudás. Ugyanakkor leszögezi – és én mélyen egyetértek vele –, hogy a konstruktivizmusnak nem kell totális relativiz-mushoz vezetnie a környezeti problémák mibenlétét illetően. A környezetről – mint bármi másról – való tudásunk persze társadalmi konstrukció, és valóban izgalmas azt tanulmányozni, hogy ez a konstrukció milyen tényezők hatására változik; melyek a meghatározó témacsomópontjai; melyek az uralkodó metaforái; és így tovább. Jó okunk van azonban azt gondolni, hogy már tudunk annyit az ökológiai krízisről, hogy létét elfogadjuk, és így persze az elsőként említett problémakör vizsgálata is teljesen legitim. Egy ilyen vizsgálódást szükségképpen nem kizárólag a tiszta megismerői érdek vezérli (ha van ilyen), azaz normatív elemeket is fog tartalmazni. Mivel abból indul ki, hogy elismerten valami baj van a társadalmunkkal, arra törekszik, hogy e baj gyökereit azonosítsa, és adott esetben ajánlásokkal éljen a terápiát illetően is. Ugye nem kell érvelnem amellett, hogy a normatív mozzanat korántsem idegen a társadalomtudományoktól? A modern közgazdaságtan például abból indul ki, hogy az emberek számára a gazdasági jólét növekedése fontos, így egész elméleti konstrukciója és gyakorlati ajánlásai e cél előmozdítására irányulnak.

Sükösd Miklós írása, nekem úgy tűnik, szándéka szerint egy olyan környezet-szociológiai tanulmány akart volna lenni, amely azt vizsgálja, hogy egy bizonyos társadalmi intézmény (a média) miként járul hozzá a környezetpusztító modern társadalom működéséhez. Mint kiindulópont ez teljesen védhető. Személy szerint intuitíve elfogadom az írás számos megállapítását is: egyetértek azzal, hogy a kereskedelmi média napirendje, uralkodó narratívái, a fogyasztói társadalom értékrendjének és viselkedési mintázatainak mint hegemon (azaz legitim módon nehezen megkérdőjelezhető – vö. Gramsci) diskurzusnak a bemutatása valóban nem a „zöld” megközelítésnek kedveznek. Számos más megállapítást ugyan vitathatónak, de mindenképp további

vizsgálatra méltónak gondolok. Érdekes lenne például megvizsgálni, hogy a globális média (és globális tartalmai) vajon milyen típusú attitűdöket erősítenek inkább: a „kicsi, véges, sebezhető világ” érzését, vagy valóban a „bárhol ott lehetsz, bárhonnan elmehetsz, sehova sem tartozol” kontingenciáját. Egy másik nagy kérdés a médiakörnyezet és a valóságos környezet szembeállítása, amelyet minden médiaszociológus hozzászóló hevesen vitatott. Személy szerint bonyolultabbnak gondolom ezt a problémát annál, hogysem kézfeltartással helyben eldönthetnénk. Jó pszichológiai érvek szólnak ugyanis amellett, hogy a különböző tapasztalási módok nem egyformák vagy egyenértékűek. Ha ez az egyén esetében így van, akkor – bár nem szeretnék a módszertani individualizmus hibájába esni – legalábbis elgondolkodtató, hogy a kollektív tudatot ez miképp befolyásolja. (Miért van az, hogy az Interneten kötött kapcsolatok nem olyan tartósak, mint a „valóságosak”? Van egy fogadásom, hogy ezen az sem fog segíteni, ha „real time” kép- és hangkommunikáció zajlik az ismerkedő felek között.)

Túl azonban azon a már jelzett problémán, hogy az állítások nincsenek megfelelően igazolva a tudomány diskurzusával, az egész tanulmányban látok még egy komoly hiányosságot. Tudniillik azt, hogy Sükösd Miklós eljárásával szemben a média nem tekinthető csupán olyan társadalmi intézménynek, amely a fennálló rendet stabilizálja, működteti. Az ökológiai közgazdász megteheti, hogy csak azt vizsgálja, miként és mennyire nem fenntartható a gazdaság. A környezeti médiaszociológus azonban nem teheti meg, hogy csak a Hannigan által elsőként említett problémakörrel foglalkozik, ugyanis a média (a tudomány és az oktatás mellett) az egyik legfontosabb mező, amelyen a társadalmi tudás termelése és elosztása zajlik. Ha van valamennyi környezeti tudatosság, akkor létrejöttében vizsgálni kell a média szerepét is.

Rémisztő, ugyanakkor elképesztően izgalmas folyamatnak vagyunk szemlélői és résztvevői: az ökológiai szempontból ön- és közveszélyes modern társadalom próbál szembenézni saját ön- és közveszélyes mivoltával. Abban Hammer Ferencnek nincs igaza, hogy ez valami gyökeresen új dolog lenne: a történelem folyamán számtalan emberi közösség került abba a helyzetbe, hogy alkalmazkodnia kellett az általa drámaian átalakított természeti környezet feltételeihez. Jónéhány közösségnek, társadalomnak ez sikerült, bár néha azon az áron, hogy szigorú környezethasználati vagy csatládpolitikai szabályokat kellett bevezetnie, esetleg gyökeresen át kellett alakítania szokás- és értékrendszerét (néhány példa in: McDaniel-Gowdy, 2002). A környezeti tudatosság mostani kialakulása persze annyiban más, hogy a korábbiakhoz képest összehasonlíthatatlanul komplexebb, és így fenntarthatatlanságában is komplexebb társadalomban megy végbe. A legkevesebb, ami állítható, hogy ez a kihívás mennyiségében, vagyis „kilóra” nagyságrendekkel túl felül minden korábbit. Izgalmas kérdés tehát, hogy ha ez az önreflexív folyamat tovább megy (elindulni ugyan elindult, de még leállhat), akkor az milyen intézmények átalakulásával fog járni. Mennyire marad a modern társadalom önmaga, és mennyire változik meg, ha fenntarthatóvá válik? Mennyire képes hasznosítani saját vívmányait (tudomány, technika, piac – és média), és mennyiben fog teljesen más intézményeket, működési módokat, értékeket és érzékenységeket kifejleszteni?

Van tehát dolga a környezetszociológusnak. Annak is, amelyik a médiával foglalkozik. Úgy vélem azonban, hogy nem akkor jár el helyesen, ha a médiát egyoldalúan csak mint a rendszert stabilizáló, hegemon logikát megtestesítő intézményt ábrázolja. Minden hétköznapi tapasztalatunk azt sugallja, hogy az ökológiai krízisről igenis van kollektív tudás, zajlik valamiféle közbeszéd, sőt, ez a diszkurzív folyam (na jó: paták) szélesedik is. Ha Sükösd Miklósnak igaza lenne, és a média kizárólag „anti-ökológikus” tartalmakat közvetítene, és a hatása abban merülne ki, hogy stabilizálja a világunkat felélő fogyasztói kultúra értékeit és viselkedésmintázatait, akkor a helyzet még a mainál is sokkal rosszabb lenne! A tények ugyanis mást is mondanak: például az emberek többsége minden felmérés szerint tud a környezeti problémákról, aggasztja őket, a legfontosabb problémák közé sorolják stb. Ami meglepő, hogy persze országonként vannak különbségek, de azért ez világsszerte így van, nemcsak Skandináviában, hanem Argentínában, és Indonéziában is (Dunlap et al., 1993). A kilencvenes évek a nyugati világban a zöldmozgalom felfutását hozták minden mérce szerint: értékszociológiai vizsgálatok a posztmodern értékek megerősödését, valamint a környezetvédőkbe vetett bizalom növekedését mutatják (Inglehart, 1997), a zöld szervezeteknek kibővült a tagsága, megnőtt a számukra juttatott adományok összege, s így a Greenpeace és a WWF költségvetése is megsokszorozódott.

Magyarországon a felmérések hasonló eredményeket mutatnak. Az emberek az ökológiai krízist az egyik legfontosabb világproblémának tartják (Székely, 2003). A budapestiek szerint a környezet állapota az öt legfontosabb probléma között van, a magyar fiatalok szerint a második legfontosabb probléma (megelőzve a gazdaság állapotát), a 35 év alatti internetező nők az öt legfontosabb téma között említik stb. stb. Hogyan lehetséges mindez? Világunk alapvetően nem fenntartható, ráadásul napi sokórányi médiafogyasztásból is egy konzumerista ideológia ömlik ránk – ehhez képest (legalábbis az attitűdök és az ismeretek szintjén) az emberek sokkal „zöldebbek”, mint amilyennek lenniük kellene. (Lehet, hogy még így sem elég zöldek, de ez más kérdés, no meg bonyolultabb is.) Az általános zöldülés ráadásul a kilencvenes években zajlott le, amikor pedig a kereskedelmi média robbanása is megtörtént szerte a világban, nemcsak Magyarországon – ez pedig Sükösd Miklós feltevését a kereskedelmi média és a környezetrombolás ok-okozati kapcsolatáról legalábbis meggyengíti.

Van-e meggyőző elméletünk a média társadalmi szerepéről ma, amikor „a” média nagyon sok mindent jelent, írott sajtót, százféle tévéadót, na és az Internetet a maga „bázisdemokratikusabb” kommunikációs módozataival? Tudjuk-e, hogyan folyik a médiatartalmak befogadása? Valóban csak egyoldalú manipuláció és passzív befogadás lenne az egész? Biztos, hogy a befogadás bonyolultabban megy, mintsem hogy direkt módon indoktrinálna minket „a” média – benne vagyunk mi is aktívan, valamint az a közösség, amellyel értelmezzük, feldolgozzuk az élményeket. Lehet például, hogy a Népszabadság rövid híre a Pentagon éghajlatváltozási vészforgatókönyveiről sokkal fontosabb, mint 10-20 órányi ValóVilág, reklám, és szappanopera. Talán ott inkább van az az érzésünk, hogy a „valóság” bejelentkezett, míg az utóbbiak sokórányi médiakábulata ugyan befolyásol, persze, de mégis, valahol tudjuk, hogy ez nem igazi. Mindezen hatásokról nem tudunk semmit.

A média továbbá lehetővé teszi a globális szolidaritás létrejöttét, és megint: vannak evidenciák, amelyek azt mutatják, hogy ezt a lehetőséget valamelyest be is teljesítette. James Rosenau szerint a mai nemzetközi kapcsolatokat többek között az vál-

toztatta meg, hogy megsokasodtak a „fejlett analitikus készségekkel és érzelmi kompetenciával rendelkező egyének”, akik képesek a komplex vagy a térben távoli eseményekről is megfelelő információt szerezni (pl. az Interneten keresztül), és ezekről politikai-morális állásfoglalást kialakítani. A világpolitika is megváltozott tehát, és részben a média miatt, amely közel hozza a távoli eseményeket. A globális problémák (ózonritkulás, éghajlatváltozás, fajok kihalása), vagy akár a regionálisak (savas esők okozta erdőpusztulás a szomszéd országban) érzékeléséhez, megértéséhez pedig nem az kell-e éppen, hogy tudjunk arról, máshol mi történik? Ezeket a problémákat lokálisan nehéz érzékelni, felfogni, ehhez más kell: hogy lássuk a szemgyulladással, vak chilei birkákat, az erdejükből elüldözött amazonasi indiánokat (vö. Sting akciója), a leöldökölt bálnákat. Tény, nem ezek uralják a tabloid médiát, de azért csak előfordulnak benne. És egy ilyen drámai kép nem nyom-e többet a latban, mint sokórányi tabloid Spektrum és Walt Disney giccs?

Ha a befogadás útjai tényleg kanyargósabbak, mint gondoljuk, az persze megnehezíti a médiaszociológus helyzetét is. Hiszen a média és a környezet problémáját nem szükségképpen világítja meg egy egyszerű tartalomelemzés: lehet, hogy a környezetvédelmi témák részaránya éppen csökkent a médiában, de mivel már más a befogadó közeg, és mondjuk nem kiszélesített értelmiségi műsorokban, hanem az átlagnézőt mellbeverő Fókusz-riportokban van az a kevés, ami van, így is jobban hat, mint korábban.

Ezek a gondolatok semmiképpen sem kívánják azt sugallni, hogy a média „környezetbarát” lenne, és a lehető legjobban végezné a dolgát a fenntartható társadalom előmozdításában. Nem kell tudósnak lenni ahhoz, hogy tudjuk: ez természetesen nincs így. Csupán arra kívántam rámutatni, hogy a tények sokfélék, és ha meg akarjuk érteni a környezeti diskurzus dinamikáját, akkor differenciáltabban érdemes szemügyre venni és vizsgálni a média szerepét is – hiszen ez az egyik legfontosabb tere a környezeti diskurzusnak is.

Azt sem gondolom, hogy a környezettudatosságnak az a növekedése, ami az elmúlt két évtizedben világszerte lezajlott, elegendő lenne. Természetesen nem elég, hiszen a társadalom, amelyben élünk, továbbra is fenntarthatatlan módon működik. De lehet, hogy nem pusztán mennyiségi kérdésről van szó, mint ahogy azt előző mondatom is sugallhatta. Sok mindenben múlik, hogy mitől változik meg az ember viselkedése vagy a társadalom működése. Meglehet, korunk a par excellence skizofrén kor, amelyben minden nehézség nélkül kerülnek agyunkban egymás mellé kognitív nehezen összeegyeztethető tudattartalmak, és mi vígan együtt tudunk élni ezzel a kognitív disszonanciával. De az is biztos, hogy a cselekvés csak részben függ a tudatosságtól és az értékektől. A környezettudatos cselekvéshez már más, társadalmi, strukturális, infrastrukturális stb. lehetőségek, működőképesség, elérhető és megfizethető alternatívák is kellenek. A környezetszociológusnak tehát mindenképp túl kell lépnie a média vizsgálatán, ha arra kíváncsi, melyek az ökológiailag fenntarthatatlan társadalmi működés okai, és hogyan változtathatók ezek meg.

IRODALOM

- Carson, Rachel (1995): *Néma tavasz*. Budapest, Katalizátor Iroda
- Darvas Béla (2000): *Virágot Oikosnak. Kísértések kémiai és genetikai biztonságunk ürügyén*. Budapest, L'Harmattan
- Dunlap, R.E. – G.H. Gallup, Jr. – A.M. Gallup (1993): „Of Global Concern: Results of the Health of the Planet Survey”, *Environment*, 35(9), pp. 7-15.
- Ehrlich, Paul – Ehrlich, Anne (1995): *A fajok kihalása*. Budapest, Göncöl
- Faragó Tibor (1993): „Közös üvegházunk”, *Környezet és Fejlődés*, III/6-7, pp. 41-46.
- Faragó Tibor – Kerényi Attila (2003): *Nemzetközi együttműködés az éghajlatváltozás veszélyének, az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére*. (KvVM, Budapest)
- Hannigan, John A. (1995): *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. London, Routledge
- Homer-Dixon, T. F. (2004): *Környezet, szűkösség, erőszak*. Budapest, Typotex Kiadó
- Ingelhart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Changes in 43 Societies*. Princeton, Princeton University Press
- McDaniel, Carl N. – John M. Gowdy (2002): *Az édenkert kiárusítása. Példázat a természet tönkretételéről*. Budapest, Typotex Kiadó
- Pálvölgyi Tamás (2000): *Az új évezred környezeti kihívása: az éghajlatváltozás*. Budapest, L'Harmattan
- Pataki György – Takács Sánta András, szerk. (2004): *Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény*. Budapest, Typotex
- Princen, Thomas – Matthias Finger (1994): *Environmental NGOs in World Politics. Linking the Global and the Local*. London, Routledge
- Rakonczi János (2003): *Globális ökológiai problémák*. Szeged, Lazi Könyvkiadó
- Rosenau, J. N. (1997): *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*. Cambridge, Cambridge University Press
- Székely Mózes (2003): *Világproblémák világképünkben*, PhD értekezés, ELTE BTK Pszichológia Doktori Iskola
- Vida Gábor (2001): *Helyünk a bioszférában*. Budapest, Typotex
- Wackernagel, Mathis – William E. Rees (2001): *Ökológiai lábnyomunk. Hogyan mérsékeljük az ember hatását a földön?* Budapest, Föld Napja Alapítvány